

S'AGARÓ PRESENTACIÓ 17-12-2020: José Javier Guidi-Sílvia Gómez: S'Agaró i l'arquitecte Rafael Massó : La ciutat-jardí de Castell-Platja d'Aro

3ª beca de recerca local 2014 Jordi Comas

Agraïment a la Fundació Jordi Comas i a l'ajuntament de P Aro-Castell d'Aro-S'Agaró per a l'existència d'una beca que ajuda a conèixer millor el municipi en les seves diferents facetes.

A part de diversos articles a la Revista de Girona i a la mateixa Revista S'Agaró, hi ha uns llibres fonamentals per entendre S'Agaró:

JIMENÉZ I NAVARRO, Àngel: *Guia històrica de Castell d'Aro i S'Agaró*, 1996

MOLDOVEANU, Mihail: *S'Agaró, ciutat jardí a la costa catalana: 1916-1996, arquitectura d'un somni*. Girona, 1996

ENSESA MONTSALVATGE, Anna: *S'Agaró, el somni de Josep Ensesa*, 2015, de caire memorialístic, narrat en primera persona, dedica uns capítols a S'Agaró

BORRELL SABATER, MIQUEL: *Sant Pol i S'Agaró, Les perles de la Costa Brava*, 2016, en català, edició conjunta dels ajuntaments de Castell P Aro i S Feliu de Guíxols, versió en castellà i anglès l'any 2017: un llibre històric, social, urbanístic, econòmic, ja que per a l'autor, no s'entén S'Agaró sense Sant Pol, són una unitat i difícilment es trobarà, a part dels ganxons, gent que digui que es va a banyar a Sant Pol, tothom en diu S'Agaró. Mireu doncs la força de S'Agaró que començà quan Sant Pol ja existia, amb xalets inclosos, i ara s'ha menjat, per al gran públic, el nom de Sant Pol. Llibre que

abraça des dels primers xalets de Sant Pol en el segle XIX fins l'actualitat del 2017 a S'Agaró.

I ara aquest llibre que avui presentem, començat l'any 2014 i editat aquest 2020, José Javier Guidi-Sílvia Gómez: *S'Agaró i l'arquitecte Rafael Masó: La ciutat-jardí de Castell-Platja d'Aro*, un llibre tècnic, molt tècnic, on els autors han exprimit al màxim tota la documentació dels diversos arxius gironins per poder explicar els orígens de S'Agaró de la mà de Josep Ensesa i Rafael Masó. Em sembla que ara ja tenim prou materials per conèixer molt millor S'Agaró, només hi mancava una història de La Gavina per tancar la quadratura del cercol de S'Agaró.

S'Agaró no neix a l'atzar: la Guerra Gran de 1914-1918, en la qual Espanya es mantingué neutral, creà una certa riquesa que s'invertí en la dècada de 1920 i a la mateixa costa gironina sorgiren models novedosos: l'any 1919 el marquès de Roviralta i l'arquitecte Rubió i Tudurí dissenyaven l'habitatge i jardins de Santa Clotilde a Lloret; el metge alemany Carl Faust iniciava a Blanes el 1924 el que seria la seva residència amb el jardí botànic Mar i Murtra; el matrimoni Nicholas Woevodski i Dorothy Webster, iniciaren la urbanització de Cap Roig (1927) i en la mateixa dècada de 1920 Pere Rius i Calvet començava la urbanització de Sant Elm a Sant Feliu de Guíxols.

Josep Ensesa i Gubert (1892-1981) és considerat l'artífex de S'Agaró. Els Ensesa tenien negocis de vi i cereals a Sarrià de Ter. L'any 1906 el seu pare Josep Ensesa Pujadas (1865-1940) deixà el negoci del vi al seu germà i aixecà una farinera a Campdorà i més endavant, una altra a Girona, la Farinera Montserrat, actual seu de l'Escola Municipal de Música, a la carretera de Barcelona. El 1918 comprà a Palau la fàbrica «Els Químics» que produïa àcid tartàric. Josep Pla escriví l'any 1974 a l'últim número de la

Revista de S'Agaró: «Josep Ensesa i Pujadas fou un pagès absolut i un comerciant extraordinari que aconseguí eliminar totes les fantasies de la seva predisposició comercial. Mai no tingué enemics. Mai no s'aprofità de res. No feu més que treballar, crear, prosseguir».

L'any 1916 Josep Ensesa Pujadas adquirí uns terrenys a la banda de tramuntana de Sant Pol. La llegenda explica que els aconseguí d'un flequer ganxó que li devia diners, unes onze mil pessetes i el pagà amb aquests terrenys. Volia edificar-hi una residència d'estiu però l'arquitecte Rafael Masó no ho veié factible perquè el pendent portaria les aigües pluvials que inundarien l'edificació, i proposà construir més amunt, amb l'inconvenient que a la parcel·la del costat hi havia un corral de cabres que desprenia molta pudor. Ensesa comprà els terrenys amb el corral però Masó comprovà que encara li mancava espai, o sigui que Ensesa comprà més terrenys, que foren molts, i decidiren parcel·lar-ho i edificar-hi i així amortitzar per un costat i tenir veïns per un altre. Llegenda a part, l'adquisició inicial la féu Josep Ensesa Pujadas el 17-8-1916, al comprar 5.442 m² per un preu total de 11.700 pessetes. En els anys següents comprà diverses finques, quasi tot vinyes, fins que el 22-2-1924 féu una reunió de finques: disposava de 62.852 m² que li havien costat 36.797 pessetes. Continua comprant fins l'any 1935 per valor de 137.333 pessetes, aplegant en total uns 115.000 m², fins que el 30-4-1935 escripturà l'operació més gran: la compra de la finca d'Antoni Montseny, de 65 àrees, on hi havia l'hotel Monumental, per 300.000 pessetes. I el 9-10-1945 comprà al mateix Montseny (de fet l'empresa regida per ell) la resta de la finca amb l'estrafolari xalet Montseny inclòs i el camí de vigilància que en deien, el camí de ronda, 25 àrees per 140.000 ptes.

La relació de Rafael Masó amb Ensesa Pujadas s'inicià l'any 1911 quan l'arquitecte dissenyà els magatzems Ensesa de la carretera de Barcelona i el 1915 acabà la casa Ensesa annexa als magatzems. L'any 1923 dissenyà un bloc de pisos per a Ensesa Pujadas a la plaça Marquès de Camps del qual només es construí el magatzem. Totes aquestes obres a Girona ciutat. Respecte a la seva relació amb Sant Feliu, els anys 1914-1916 Masó dissenyà i construí la casa Casas, sobre Sant Pol (avui integrada dins la urbanització Urcatusa), així com l'edifici de la Caixa de Pensions a l'actual Rambla Vidal el 1923-24. El projecte inicial d'Ensesa Pujadas quedà aturat i no fou fins el 1920 amb l'adquisició dels Banys de Sant Pol que Ensesa tornà a la zona. Per promocionar la zona regalava un solar a qui edificués una casa, ja que tot era erm, només hi havia una barraca de pescadors, mentre a l'altre costat de la platja de Sant Pol ja hi havia uns xalets de caire noucentista. El seu fill Josep Ensesa i Gubert estiuejava a L'Estartit i a l'incrementar-li el lloguer demanà el solar de S'Agaró al seu pare per edificar en el promontori la primera casa, coneguda com a Senya Blanca perquè els pescadors i mariners la veien des de mar endins i els servia de referència. De fet el que veien era el corral de cabres pintat de blanc immaculat que hi havia sobre el rocam, l'anomenada Punta d'en Pau. Senya Blanca s'inaugurà la revetlla de Sant Joan de 1924, sense aigua ni llum, amb petromax i una cisterna d'aigua. Era l'aposta d'un empresari visionari, Josep Ensesa i Gubert, i un arquitecte innovador, Rafael Masó.

Quaranta anys més tard explicava Josep Ensesa i Gubert aquests inicis, quan a l'estiu i tardor de 1923 ell i en Rafael Masó es reunien cada dia a Girona «donde el azar quiso que habitásemos durante un cierto número de años el mismo inmueble, lo que debía facilitar más aún nuestras íntimas e intensas relaciones futuras. Las prolongadas veladas de aquel otoño, resultaban cortas viendo cómo íbase perfilando el nuevo pueblo y cómo

Masó, lanzado por los amplios caminos de su fantasía creadora, llenaba el papel con planos de avenidas, escalinatas, pérgolas, plazas y miradores que no estábamos demasiado seguros de que algún día pudieren ser realidad; pero daba tanto gozo soñar, poder soñar bellas cosas». Començaren les obres i el primer que feren fou un petit pontet per poder travessar el Sagaró, el rierol que donà nom a la urbanització.

Josep Ensesa i Gubert era poliglota, gran viatger, tenia do de gents, sabia treure el més bo de cadascú, era un bon industrial, sensible i entès en antiguitats i portava S'Agaró al cor, segons afirmaven l'escriptor Josep Pla i la seva filla Anna Ensesa. Segons Josep Pla a «S'Agaró es va escollir, primer, el lloc: un terreny obert, lluminós, vorejant el mar, amb un paisatge de fons de gran suavitat, de corbes llargues i dolces. Es va resoldre el problema de les comunicacions. La proximitat d'una ciutat com Sant Feliu va ésser un altre indubtable avantatge. Després es va aixecar un plànol global, molt detallat. Aquest plànol fou declarat inamovible, ja que en cas contrari, l'anarquia burgesa ho hauria desbaratat tot. En un país on no hi pot haver dues cases de la mateixa alçada, aquest era el punt central... S'Agaró no té aquest tràgic aspecte de provisionalitat i peremptorietat que tenen tants nuclis d'estiueig de la costa i que fan la impressió que la gent hi viu com en un camp obert»

Senya Blanca fou la primera casa del que Ensesa i el seu arquitecte Rafael Masó nomenaren la Ciutat Residencial o «La vila que es fa», una ciutat jardí que es potenciava en la dècada de 1920. No estaven sols Ensesa i Masó. Els anys vint hi hagué una febre urbanística revolucionària i anglesos i alemanys intentaven posar a la pràctica el concepte de ciutat jardí, com molt bé analitzen els autors en un capítol. A Catalunya,

l'any 1912 es constituí la Sociedad Cívica Ciudad, on l'ànima n'era Cebrià de Montoliu, reformador social. A Barcelona es feren multitud de conferències, participaren en congressos internacionals i fins i tot editaren una revista. Les ciutats jardí estaven de moda. Masó féu el 1912 el viatge de noces a Itàlia i Alemanya, aquí va visitar Darmstadt i Dresden on s'estaven edificant les primeres ciutats jardí. El projecte de Masó de la clínica mental de Santa Coloma de Gramenet (1917), ja incorporava la idea de ciutat jardí.

Per al jardí de Senya Blanca, Josep Ensesa contractá els serveis de Jaume i Joan Arxer, pare i fill, jardiners ganxons que havien dissenyat centenars de jardins. Mentre encara no havia començat l'obra de la casa, l'1 de febrer de 1923 els Ensesa plantaren un taronger al voltant del qual ballaren una sardana. Els Arxer dissenyaren «un jardí mediterrani, amb 292 xiprers els quals acompanyaren de pins, eucaliptus, garrofers, mimoses, tarongers, llimoners i tamarinds en el llac ple de nenúfars i als diferents jardins de flors i plantes, que esgraonadament envolten la casa».

Amb els terrenys i el capital del pare Josep Ensesa Pujadas, el fill industrial Josep Ensesa i Gubert i l'arquitecte gironí Rafael Masó dissenyaren una ciutat residencial basada en l'omnipresència dels elements de la natura i els elements de la modernitat: el mar, les roques, el confort, els habitacles en funció dels carrers i jardins. Masó aplicà a S'Agaró la seva idea del noucentisme, o sigui d'una Catalunya nova, potent, que mirava a Europa amb projecció de futur, revoltada contra la dictadura de Primo de Rivera, però sense oblidar el passat, de forma que la seva obra en conté tots els elements materials: arcs de punt rodó, ràfecs, porxos, teules, torres mirador, voltes, xemeneies, pèrgoles;

n'utilitza les tècniques: esgrafiats, ceràmica, terra cuita, forja, ebenisteria; i n'incorpora elements arqueològics: finestres gòtiques, renaixentistes, portes, capitells o novetats com les seves característiques columnes xarparres de pedra o terra cuita. Ambdós volien fer un «petit poble català» modern i elitista però no copiant masies ni carrers medievals, sinó interpretant-les i adequant-les a la modernitat.

L'estudi dels dos autors és en aquest punt impecable: analitzen, esmicolen tota la informació localitzada per mostrar-nos, fil per randa, com eren alguns dels xalets inicials projectats per Rafael Masó: només del xalet pioner, Senya Blanca, hi dediquen onze pàgines i menys pàgines però molt interessants dels següents xalets dissenyats per l'arquitecte gironí: Badia, els dos que conformaran l'hostal de La Gavina, Domus Nostrum, Roquet, Rafael Masó, Gual Villabí, Comadira, Gorina, dedicant un bon capítol als espais públics de la ciutat-jardí: la plaça del Roserar com a eix social de S'Agaró, on hi tindran lloc ballades de sardanes, batalles de flors i esdeveniments diversos que “feien poble”, la Taverna del Mar, pista de tennis, pàrquing.

Ensesa i Masó tenien molt clar el que volien i per harmonitzar les noves construccions redactaren un plec de condicions que els compradors de les parcel·les devien signar i acceptar. En ells s'establí que tota nova edificació o modificació de les existents s'hauria de sotmetre al vist-i-plau de l'arquitecte de la urbanització, el qual dictaminaria en l'aspecte exterior sobre el caràcter, ús dels materials, formes constructives i qualsevol altre problema que es plantegés. Si es venia la propietat, el nou comprador hauria d'acceptar aquest plec de condicions. Quedava exclòs en el plec qualsevol detall modernista, les cases no podien ultrapassar els nou metres d'altura per aconseguir que

totes les torres, situades de forma escalonada en el terreny, tinguessin vistes al mar. Cada casa havia d'estar envoltada de jardins visibles des dels passeigs, les parcel·les no podien tenir menys de 1.000 m², la casa només podia ocupar una setena part del terreny i no es podia edificar a menys de cinc metres dels passeigs i a tres metres de la casa veïna. En una entrevista al periodista Víctor Gay, Josep Ensesa proclamava que S'Agaró era obra del Noucentisme pel seu ordre, mesura i proporció i que reflectia l'arquitectura catalana, austera, amb ús de materials propis de casa nostra. «Nosaltres, el catalanisme el fem amb pedres», és una frase atribuïda a Josep Ensesa, que lliga a la perfecció amb la idiosincràcia de S'Agaró. El poeta Marià Manent captà a la perfecció aquest esperit de S'Agaró en un poema que publicà en el primer número de la Revista de S'Agaró l'any 1935: «...amb el diàleg dels pins i la mar / el teu silenci acompanya el paisatge...»

Fantasia i somnis no lligaven a voltes amb la realitat i el projecte visionari alentia: l'any 1926 només s'havia construït Senya Blanca i el Pati Blanc. Però portaren l'aigua potable i l'electricitat de Sant Feliu de Guíxols, bastiren una xarxa de clavegueram i una precària carretera. El febrer de 1927 l'empresa barcelonina Construccions Tekton començava en els terrenys del senyor Ensesa, la construcció d'un grup de quatre xalets que restaren acabats el juliol de 1928; la urbanització disposava de clavegueres, aigua i cabina telefònica. En construïren a Cala Pedrosa, amb totes les habitacions amb vistes al mar, jardí, garatge, bany, aigua a pressió i electricitat. El maig del 1928 els tenien tots venuts i en començaren sis més mentre anaven explicant la carretera de S'Agaró a sa Conca.

Els primers xalets tenien uns preus que oscil·laven entre les 20.000 i les 30.000 pessetes. En la dècada dels trenta, alguns xalets es feren a gust del propietari i resultaren més cars. El xalet de l'economista Gual Villalbí es pressupostà l'any 1932 en 55.000 pessetes sense comptar-hi la pintura i el del periodista Santiago Vinardell el mateix 1932 per 70.964 pessetes. Entre 1923 i 1930, dissenyats per Rafael Masó, es construïren Senya Blanca, les dues cases que formaran l'any 1932 La Gavina i les cases Niubó i Sibils. Entre 1930 i la mort de Masó el 1935 dissenyà la casa del mateix arquitecte; la del seu germà Santiago Masó i les cases Gorina, Badia Bufalà, Comadira, Faixat, Cruz, Puigrós, Greiner, Gual Villalbí, Bonet i Esteva. Es conserva la casa d'en Rafel Masó, la Gorina, i la Bonet amb modificacions. L'home de confiança de Josep Ensesa a S'Agaró era el paleta Felip Masó Ferragut.

L'1 d'agost de 1927 la revista ganxona L'Avi Munné escrivia: "L'urbanització de què ens ocupem afecta més 150.000 metres quadrats de Sant Pol i S'Agaró, dels quals uns 40.000 estan destinats a convertir-se en camins, parcs, jardins, plaça pública, camp d'esbarjo de 3.000 metres quadrats, etc. Es construiran 45 xalets; Serà així mateix, una realitat dintre poc, el bastiment del soberg camp d'esbarjo, el qual es transformarà, no en dubtem gens, en un lloc preferit per celebrar-hi festes atlètiques plenes de bellesa, i grandiosos aplecs populars. A la vora de la mar murmurejanta serà bastida una blanca i humil capella per al servei religiós. Són ja instal·lats tots els serveis que precisen en un nucli d'aital naturalesa: aigües potables, enllumenat elèctric, telèfon i xarxa de clavegueres. La rapidesa i cura amb les quals s'han fet aquestes importants millores, mereix els elogis més entusiastes. Els Srs. Encesa han trobat un col·laborador excel·lent amb en Rafel Masó i Valentí, arquitecte poeta que ha posat a contribució, per tal d'embellir un tan plaent tocom, els seus múltiples coneixements i la seva fantasia rica i

exuberant. L'esforç continuat d'aquests tres ciutadants escollits, no ha pas passat desaperebut. Anualment creix el nombre de visitants a la Platja de Sant Pol. Prova evident, és que la companyia ferrocarril Guixols-Girona, a més d'haver construït allí un abaixador per a l'estiu ha tingut de resoldre el problema, davant l'ascendent aflluència de passatgers i banyistes, fent-hi parada tots els trens. Hi ha hagut dies que un sol tren, durant la temporada de l'any passat, ha desembarcat al baixador de Sant Pol més de 300 passatgers. Ultrapassaren de 5.000, així mateix, els banyistes que utilitzaren el servei dels Banys instal·lats en aquella riallera platja, cada dia més concorreguda, i el servei d'autòmnibus de la nostra ciutat va transportar-hi 14.000 viatgers. Molt fora de desitjar que les normes de bon gust i distinció que han palesat els Srs. Encesa en la important urbanització que motiva aquestes ratlles, fos fidelment seguida per els que en el futur edificuin en aquells paratges. El lloc s'ho val i l'esforç realitzat per els dits senyors, també”.

No tenien ganes de parar Josep Ensesa i Rafael Masó. Ni deu ni vint ni cinquanta, 150 eren els xalets que tenien projectats com així ho explicava el setmanari El Autonomista l'octubre de 1928: «Som lluny encara, sens dubte, de l'urbanització total de S'Agaró, amb els seus 250.000 metres quadrats, amb els seus 150 xalets, amb els seus carrers i els seus camins, amb les seves graonades davallant cap a la mar.

Un anys abans d'aquestes articles, el 1927, s'iniciaren els Viatges Blaus de la Cia. Transmediterrània des de Barcelona i el nom S'Agaró començà a sonar en els ambients gironins i barcelonins. Els Viatges Blaus eren uns creuers que, a l'estiu, sortien de Barcelona a la matinada i portaven de 500 a 900 passatgers a passar el dia a Sant Feliu i S'Agaró, amenitzats durant el viatge amb sardanes i música variada. Els promotors dels Viatges Blaus distribuïen fulletons publicitaris entre els seus clients i un dels seus texts defineix a la perfecció què era S'Agaró: «S'Agaró, veus ací el punt dolç de la Costa

Brava. El lloc on es pot admirar en bloc tots els matisos que prenen relleu al llarg de Costa Brava. Des de la roca altiva, imponent, que aguarda amb actitud reptadora la mar esvalotada, a la roca manyaga que s'esmuny subtilment per sota l'aigua, com per deixar pas a la seva possible escomesa. Des de la platja amplíssima i assolada que us ofereix un temptador col·loqui amb les seves aigües blavíssimes, fins a la cala íntimament acollidora, emmarcada dins l'espessa verdor dels pins que creixen ufanosos fins a trenc mateix d'aigua".

L'agost de 1928 s'inaugurà la Plaça de S'Agaró, anomenada la Plaça del Roserar per la quantitat de rosers que l'envoltaven, amb vistes a la badia i a les Gavarres, «un lloc folgat i escaient, marc propi i adequat per a donar-hi grans festes de caire popular». «Los yates y balandros del Real Club Marítimo de Barcelona, anclados en este Puerto de Sant Feliu, han sido empavesados, saliendo alguno de ellos, junto con otras embarcaciones a vela y motor, para esperar la llegada de los vapores. Ha aparecido primero el "Virgen de África", seguido a poca distancia por el "J. J. Sister". Los muelles y Salvamento de Náufragos, a pesar del excesivo calor, estaban llenos. La cobla Barcelona ha interpretado, al entrar, la sardana "L'Empordá". Por la tarde se celebró la inauguración de la plaza de Sagaró [...]. Jamás gentío tan enorme se había congregado en la inmensa playa de San Pol; los trenes especiales llegaban atestados y los autos se contaban por centenares. I l'Avi Muné deia: "La festa màxima fou, però, a dos quarts de 6. S'inaugurava la Gran Plaça de S'Agaró. La pèrgola, magnífica, enguirnaldada de verd, amb les banderoles virolades, flamejant al sol, oferia un encisador cop de vista. S'havia construït un cadafalc ben capaç, envionat de flors [...] hi assistiren unes sis mil persones".

Un llarg article de l'eminent Carles Rahola no es limita a descriure afalagadorament S'Agaró, que ho fa, sinó que aporta noves visions i propostes: «[...] S'Agaró ha anat

prosperant. Durant l'hivern hom hi ha treballat de ferm. Els xalets mig fets, ja són acabats; d'altres que tot just eren projectats en aquell conjunt harmònic, ja són començats; les pèrgoles són totes florides de roses; els geràniums de tots colors floreixen ací y allà, hom ha eixamplat la carretera; hom ha arranjat petits jardins i ha plantat arbres damunt les roques... Diguem-ho tot: un restaurant que és una delícia ha estat construït vora la platja de S'Agaró, amb una terrassa prop de les ones. Com s'ha fet aquest “miracle” de S'Agaró? No fa pas deu anys que era un indret esquerp i solitari. Ben prop, abans d'arribar-hi, hi havia la platja de Sant Pol, amb “aquells xalets”, i allí s'acabava tot. S'Agaró era un nom que evocava ben poca cosa. ¿Qui hauria pogut somniar en urbanitzar-lo? Aquesta idea ardidada, arriscada, gairebé diríem inversemblant, varen tenir-la els senyors Encesa, davant la magnífica beutat del lloc, i es decidiren a realitzar-la. Calgué lluitar contra l'aspror de les roques, contra els egoismes desfermats, contra l'expedienteig que no s'acaba mai. Hom va lluitar coratjosament, amb fe, amb entusiasme, amb amor. Heu-vos ací el “miracle” de S'Agaró. Hi ha indrets de la naturalesa que val més no tocar-los, que ja estan be tal com són, que tot el que un hom volgués afegir-hi fóra com una profanació. Les paraules “urbanització”, “civilització”, davant de certs panorames grandiosos i bells, ens fan certa basarda. Però no és pas aquest el cas de S'Agaró, on no hem vist fins ara cap detall que desentoni. I és que l'obra s'ha començat i s'està fent amb intel·ligència i amor, essent tan reeixida, que algunes vegades deuen mostrar-se'n meravellats els senyors Encesa, que la porten a cap amb una esplendidesa a la qual no estem pas gaire acostumats, i Rafael Masó, l'arquitecte que – bé podem dir'ho – ha trobat noves facetes al seu art i al seu mestratge en el planejament de S'Agaró. Certs detalls ornamentals –com unes finestres gòtiques del segle XVI, de color d'or, procedents d'alguna masia solitària–, que potser ens desplauren transplantades en algun altre lloc, estan ben adaptats a S'Agaró i són un altre motiu

revelador de bon gust. La font de la gran plaça, amb la imatge del Bon Pastor que veiem en un sarcòfag romano-cristià de l'ex-Col·legiata de Sant Feliu de Girona, és escaient, com ho són també els “estrigilat” d'algunes columnes, que potser, tanmateix, no caldria prodigar massa.

El mateix estiu, E. Aragó feia una proposta ben pràctica: un servei d'autobusos Girona-S'Agaró del mateix estil que el que Josep Ensesa havia inaugurat de Barcelona-S'Agaró. Es queixava Aragó que invertir dues hores d'anada i dues de tornada de Girona a S'Agaró era excessiu i demanava, més a més, una carretera que portés de Castell d'Aro directe a Sant Pol i S'Agaró: «[...] I aquesta nova via podria conduir-nos directament i rapidíssima per exemple a la platja de sa Conca, la més deliciosa de les nostres platges perduda en mig dels pins, confonent-se i barrejant-se la seva verdor amb la blavor de les aigües inquietes. I aquesta nova via podria encara fer el miracle de que els gironins tinguessin una platja ben nostra, no tan planera i suau com la de S'Agaró pro tampoc tan fonda i moguda com les de Tossa, Lloret o Blanes.» (Diario de Gerona de Avisos y Noticias, 19-8-1929).

El setze d'agost de 1929, diada de la marededéu del Carme, patrona dels mariners, els Ensesa instauraren a S'Agaró la Festa Major. Era normal, si volien «crear» un poble, qualsevol poble s'identifica amb la seva festa major amb tots els actes propis de tal festa: ofici major, putxinel·lis i globus per a la mainada, sardanes, desfilada d'embarcacions il·luminades al vespre, ball i focs artificials.

Però no tot era fàcil; cal recordar que l'octubre de 1929 hi hagué la caiguda de la borsa novaïorquesa que originà una crisi econòmica a nivell mundial. L'octubre de 1930 ja hi

havia obrers a l'atur arreu i el setmanari Costa Brava insinuava que el contractista de la Ciutat Residencial de S'Agaró no agafava per treballar veïns de Sant Feliu fet negat per aquest en carta al mateix setmanari. S'anava coent el malestar. Un any més tard, l'octubre de 1931, Josep Ensesa paralitzava les obres de S'Agaró tot i que la intervenció del governador civil permeté solucionar el conflicte amb els obrers i en quinze dies es reprengueren les obres. En aquest 1931 s'hi construïa un xalet l'industrial tèxtil de Sabadell Manuel Gorina qui envià una carta (15-10-1931) a Josep Ensesa on li explicava que havia llegit a la premsa que «el Patró-Ensesa tenia vaga de paletes a S'Agaró. ¿Ha complicat la construcció de la casa aquest conflicte? Si com diuen era per el reparto de feina ¿acabaran la casa els més barroers?». En la mateixa carta li demanava pressa en la finalització de les pistes i a urbanitzar-ho tot “que almenys quan socialitzem S'Agaró poguem trobar-ho llest i bonic, sinó no voldrem apropiari-nos-lo». El xalet Gorina es pressupostà el 1932 en 50.500 pessetes.

Malgrat tot, hi havia gent amb diners, molts diners i la construcció de xalets continuà amb força els primers anys de la República: «[...] Començant per el costat de La Conca, després de la bifurcació de la carretera nova, ens sobta el xalet del pintor En Joan Colom. Al costat mateix hom construeix una superba escalonada, tota ella de granet. Sortí d'aquest i arran de l'aigua ha d'emplaçars'hi en breu un altre xalet. Dalt del casal d'En Joan Colom, el gran paisatgista, un solar ja escollit de temps, espera la decissió del compositor Amadeu Vives per a convertir-se en xalet esplèndid, digne de tan il·lustre músic. Seguint un tros de carretera, que a banda i banda llueix actualment el ric present de la flora silvestre trobem, ja construïts, èls Xalets de Santiago Masó, Josep Cruz i Joan Cruz. Al costat mateix s'hi basteixen el del senyor Roquet i el d'En Rafael Masó. S'arreglaren, ja acabats, els del senyor Gabriel Gómez, Emili Comadira, Tajà, Rafael

Portas i el de l'eminent patrici Joan Maluquer i Viladot. Havem deixat expressament d'esmentar el de don Josep Niubó que ens ha plagut doblement. El seu jardí, el bon gust que ell revela, el fan una cosa excepcional. Les plantes, en plena florida unes, ben cuidades totes, encertat el conjunt, fen un tot homogeni i delectable. El blanc polidíssim del marbre, fulgeix entre aquella florida. Aquí és una estatueta de F. Clarassó "Primavera", bust femení que us contempla serenament; allà al mig d'un minúscul llac, entre nenúfars en plena eclosió i peixos auris, altra estàtua de concepció afortunada i que nosaltres apelariem Pudor virginal, senyoreja entre la exquisidesa del lloc. Anotem, encara, el xalet en construcció, del senyor Cusi; dos més, en construcció, per vendre; el del senyor Faixà, també en construcció, i, finalment, el del senyors Ensesa, qual sumptuositat en tots els seus aspectes, escapa a tota ponderació.

Tenim una documentació que ens permet fixar els propietaris de S'Agaró, ja que quan es comprava un solar per a construir-hi, el comprador es comprometia a participar col·lectivament amb els altres propietaris a pagar la llum elèctrica dels carrers i la plaça. Així, en data 14 de juliol de 1931 Josep Ensesa passava els rebuts a tots els propietaris, que eren el mateix pare Ensesa Pujadas (que pagava per tres cases), el pintor Joan Colom que pagava per mitja casa, i la resta que pagaven per una casa: Ensesa i Gubert; J. Faixat Pla; J. Maluquer Viladot; Rafael Portas; Josep Tajà; Joan Niubó; Gabriel Gómez; F. Mª Roquet; Joan Cruz; Josep Cruz; Santiago Masó; Emili Comadira. En total gastaren des de l'agost de 1930, 728,35 pessetes, la meitat de les quals, 367, les gastaren d'agost a octubre, temporada d'estiueig. També pagaven entre tots 2.600 pessetes anuals per un Servei de Vigilància i Conservació de Parcs i Jardins, a raó de 0,00164 pessetes/pam i any.

Cada estiu tots els setmanaris aprofitaven per fer un elogi de S'Agaró: la platja, el bar, el restaurant, la vila que es crea, les torres, les festes, els jardins...: «S'Agaró és la propaganda de divulgació més eficaç de la transformació que la mà de l'home ha sabut donar a les belleses que, ja de natural, enclou la Costa Brava» «Sant Feliu és una perla, tal volta la perla més preada de tota la nostra costa brava. Incomparable. S'Agaró és un diamant incrustat a les vores seves, i amdós units, inseparables, formen una corona que la mar reflecteix amb tons d'una beutat indescriptible»

Premonitori l'article de El Autonomista, Diario republicano: «[...] ¿Qué porvenir le espera a S'Agaró? Por las calles y plazas, pasean familias procedentes de tierras diversas, que no llegaron atraídas por la vorágine del juego ni por el agridulce de las noches galantes, sino por los prestigios de un lugar perfumado y apacible, aportando juventud sana y madurez robusta como la que se congrega en las lejanas playas de Florida... Hombres, mujeres y niños de diversas razas e idiomas conviviendo unos días junto a ese mar latino incomparablemente quieto bajo la luz del sol, incomparablemente rumoroso bajo el dosel magnífico de las serenas noches estrelladas..

L'HOSTAL DE LA GAVINA, L'ESCOLA DEL MAR I LA TAVERNA DEL MAR

Per cobrir les estades dels turistes i forasters, el restaurant dels Baños de S'Agaró i l'Hotel Monumental foren insuficients i, l'any 1932, Josep Ensesa inaugurava, sobre el promontori, l'Hostal de la Gavina, que fou en els seus inicis la unió de dues cases aparellades no venudes, amb un restaurant i onze habitacions, tot de luxe, imposant-se com a gran hotel internacional, al preu de 25 pessetes diàries a pensió completa. Mobles antics, fermes, buscats i comprats per Ensesa i Masó en antiquaris i masies.

Menjador i llar de foc, dissenyats per Masó. Cada habitació amb un estil propi, amb mapes antics, ceràmica catalana, i un corredor anomenat el Corredor dels Mapes: «Fem avinent però que hom no deu imaginar-se trobar-hi espaiosos menjadors, ni tot ço que estem acostumats a veure en els grans hotels. Es la típica casa catalana de passades centúries que es trobava ran del camí per a donar hostatge als vianants i reconfortar llur esperit amb una bona companyonia i una vianda saborosa i familiar. D'aquí precisament el nom d'hostal que haurà extranyat a molts i que trobem tan nostre, tan català i tan simbòlic. No perquè un nom ha sofert pràcticament una tresmudança de significat diferent del que realment té, havem de deixar de regenerar-lo i tornar-lo a la seva legítima significació. En aquest cas ens trobem amb el mot Hostal que tan palesament indica el lloc on es recullen els vianants que esdevenen hostes ço que ja vol dir dignes d'un tracte exquisit i familiar. Unes majòliques representant Sant Antoni, a l'entrada, ja ens evoquen la casa pairal i sobretot aquella llar, encara no del tot acabada, amb la seva típica xemeneia que vertaderament és tot una gràcia i deliciós encert. Repartits aquí i allà escultures de l'Aguilar, terrissa catalana, Goigs, patents de sanitat, repujats, magnífics gravats al boix i tot un enfilall de belles coses que demostren el catalaníssim esperit dels organitzadors de l'Hostal. Al menjador, com en la llar, no hi trobem tampoc a mancar aquell mateix esperit. Tot hi és escaient i no sabríem pas deixar aquest lloc sense admirar una aranya a base de repujats, escultures d'Aguilar i cuiros que en fan quelcom originalíssim i admirable. Des del menjador, fet d'una faisó típica de l'Hostal hom admira un dels més bells paisatges de S'Agaró que concorda amb els amples i espaiosos jardins de l'Hostal. En la cambra creiem sincerament que es pot arribar encara a una més perfecta imitació, sense deixar el confort que avui exigeix el món modern. Tot evoca en ella, llevat de petits detalls, la cambra catalana de l'antic hostal majorment en el mobiliari i en la distribució i hom es troba amb quelcom desconegut però que

estima i ho prefereix a totes les altres modernitats que ha emprat. No hi manca pas tampoc en el regent de l'Hostal Sr. En Manuel Monell l'exquisidesa i afabilitat de l'antic hostaler. Creiem que és just consignar l'encert de l'elecció.» (La Costa Brava, 16-01-1932). Unes excel·lents fotografies del llibre que presentem mostren La Gavina en els seus orígens.

I aquest és el nom que ha quedat, Hostal, perquè consideraren que els clients havien de trobar-hi un tracte familiar, casolà. La Gavina s'inaugurà el tres de gener de 1932 per rebre els atorgants del premi literari Eugeni Creixells i amb un dinar homenatge a Prudenci Bertrana, guanyador del mateix amb la novel·la L'hereu. Signaren el llibre d'homenatge Carles Rahola, Prudenci Bertrana, Rafael Masó i Valentí, Mercé (L'Avi Muné, 9-1-1932).

L'any 1933 s'afegia un nou cos a l'Hostal de La Gavina quedant amb seixanta habitacions, totes amb bany. Un any on totes les activitats de la Festa Major de la Verge del Carme foren costejades pels veïns de S'Agaró i gratuïtes per a tothom: revetlla amb fanalets japonesos a la plaça del Roserar, ball de revetlla amenitzat per l'Orquestrina Guíxols i el clàssic manubri, castell de focs, putxinellis, engegament de globus, sardanes Llegim però un toc d'avís: «S'Agaró, paratge de llum. Un perill, però, amenaça els entusiastes excursionistes marítims de S'Agaró i és que poc a poc aquell indret cada dia és més cobejat per a sojornar-hi durant les èpoques estivals, i les famílies s'afanyen a bastir-hi llur caseta blanca. Aixó, amb el temps treurà de S'Agaró la mica de virginitat boscana que li resta.» Començava a ser tan famós S'Agaró que fins i tot el confiter ganxó J. Barris Serra elaborava aquests anys una especialitat anomenada Torró de S'Agaró, a 5 pessetes el quilo, un pèl més barat que el de Xixona, que en valia 5,5.

L'Hostal de la Gavina es convertí en un referent i en aquests anys previs a la guerra civil hi sojornaren coneguts personatges de les arts i la política com el pintor Josep Mª Sert, escriptors com Josep Mª Sagarra, Eugeni d'Ors, Pompeu Fabra, l'actriu Margarida Xirgu, el comte Güell, la princesa Margarida d'Habsburg, els presidents Francesc Macià, Lluís Companys, el conseller Josep Tarradellas, el ministre Marcel·lí Domingo, el conseller Ventura Gasol, i el president de la república Manuel Azaña. Ferran Agulló, inventor del nom Costa Brava, escrivia de S'Agaró (i Sant Feliu) com «la ciutat de bellesa única, senyorívolament vestida, on es parlen totes les llengües del món». Néstor Luján escriví que Ensesa li havia confessat que nomenarien Barcelona com un «suburbi de la Costa Brava».

Tanmateix l'elitisme també existia i els estiuejants de S'Agaró, acompanyats de gent benestant de Sant Feliu s'acostumaren, a l'estiu, a prendre el té a l'Hostal de la Gavina en el nomenat Saló del Té, tots els dijous i diumenges a dos quarts de sis de la tarda. L'estiu de 1931 organitzaren els primeres campionats d'Espanya d'out-boards i més endavant regates amb patins a vela, canoes, iots de sis metres, regates a vela i a motor, festivals aeris i el setembre de 1932, al costat de la Plaça dels Roserars, s'inaugurà la pista amb el primer Concurso Internacional de Tennis S'Agaró. L'agost de 1933 es constituí la Societat Esportiva «S'Agaró Country Club», dedicada al tennis.

Una visió tècnica de S'Agaró, de l'arquitecte Bonaventura Bassegoda: «S'Agaró: el hombre que avizó el cuadro que podía componerse con el mar, la casa y el jardín es don José Ensesa, de Gerona; y el artista que dio cuerpo a los sueños del capitalista ilustrado, es mi querido compañero Rafael Masó y Valentí, también gerundense, quien ha realizado una verdadera paradoja construyendo un pueblo moderno con elementos

raciales de la arquitectura de nuestra vieja Cataluña. Y el mismo acierto con que estableció las vías de comunicación le ha acompañado al estudiar la variedad de casas, que no consisten en cubos conteniendo la distribución, sino en una individualización de los elementos constitutivos, dándole a cada uno vida propia que acusa exteriormente con una perfecta lógica. Es lo que podríamos llamar sistema autonómico, puesto que cada pieza de habitación, sin dejar de comunicarse con las demás para formar juntas un solo edificio, se individualiza por resaltos en fachadas, y por cubiertas de aguas de varias disposiciones, que producen una impresión agradable de bienestar íntimo. [...] el reparo de que si en algo claudican las buenas condiciones de esas casas tan pintorescas, en algunas, es en lo reducido de sus dimensiones; mas ello contribuye a prestar calor a la vida familiar.[...]. He aquí que el cielo, el mar, la casa y el jardín, en amigable consorcio, han dado a un propietario un premio a sus afanes ; al artista, un nuevo motivo de destacar su genio creador; al turista un bello rincón en que descansar un momento en sus raudas correrías; y al deportista, un nuevo palenque para lucir sus aficiones terrestres o acuáticas. Buenaventura Bassegoda.»

L'any 1935 Antoni Montseny vengué l'Hotel Monumental a Josep Ensesa que el rebatejà com l'Hotel de la Platja. (És l'actual S'Agaró Hotel**** remodelat el 1988, que conserva de l'antic el brollador de l'entrada i els lleons). L'hotel funcionà com a tal a l'estiu –mentre La Gavina funcionava tot l'any– i el setembre de 1935, el germà de l'arquitecte Rafael Masó Valentí, en Narcís, hi inicià una escola-pensionat moderna, activa o Nova com se la coneixia en l'època, l'Escola de S'Agaró, basada en l'escola Blanquerna i promoguda per convertir-se en l'escola dels futurs dirigents catalans, amb criteris científics i controls pedagògics d'última fornada. El curs 1935-1936 tingué

només nou alumnes i el curs següent, amb la matrícula completa, 50 alumnes, no començà degut a la guerra civil.

La Vanguardia tingué, el juliol de 1935, però, un record «premonitori» per a una platja propera i solitària: «S'Agaró –precisamente por su fama–, está imponente: hasta veinte grandes autocares de pasajeros hemos visto alineados en la playa, y el número de coches particulares o de turismo no queremos ni contarlos [...] Más allá de S'Agaró, antes de Palamós, existe la playa de Aro. Es una gran playa rústica, sin balneario marítimo, hasta sin casetas. Y, sobre todo, ¡sin autobuses!, y sin gente! Pero de una rusticidad encantadora, con una arena gruesa y limpia, blanca y redonda.»

La notícia trista del 1935 fou la mort de l'arquitecte Rafel Masó (1880-1935), quan a la urbanització ja hi havia construïdes unes catorze cases, entre elles la inacabada del mateix arquitecte, en el carrer Verge de Montserrat, fent cantonada amb les escalinates que baixen a cala Pedrosa. Celebrà encara S'Agaró la seva Festa Major tres dies abans del cop d'estat del divuit de juliol de 1936: ofici religiós, sardanes, ball amb l'orquestrina Catalònia Jazz, jocs per a la mainada i revetlla nocturna, tot esperant la inauguració de la Taverna del Mar per al 19 de juliol de 1936.

La guerra civil de 1936 a 1939 trencà el somni. Sortosament l'Hostal de La Gavina i l'Hotel de la Platja passaren a mans de la Generalitat, que evità el seu saqueig i destrucció, fet que no passà a moltes de les torres de la urbanització: «Arriben fins a nosaltres noves desagradables de la Costa Brava. Tothom sap que existeix una

urbanització, S'Agaró, que per la seva estructura constituí una iniciativa que crida fortament l'atenció del turisme internacional. Doncs bé, sabem que la situació actual d'aquella zona en relació a l'ordre públic és senzillament deplorable. Les cases de S'Agaró, algunes d'elles interessantíssimes per llur contingut en obres d'art i mobiliari han estat, i són encara avui, quan semblava que la disciplina a la rereguarda havia de ser un fet, passades a saqueig per una banda de forasters que han organitzat el pillatge com a funció de reforma social. El bon nom de l'honor de nostres comarques exigeix que sense perdre temps es posi remei a situació tan lamentable.» (L'Autonomista, 7-8-1937).

A l'Hotel de la Platja, el gener de 1937, el president del govern Josep Tarradellas hi signà els decrets de col·lectivitzacions coneguts com a «decrets de S'Agaró». El president republicà Negrín hi romangué el novembre de 1937. L'Hostal de La Gavina fou usat com a lloc de descans de polítics i alts càrrecs i més endavant ambdós hotels com a hospital. L'any 1938 l'Hotel de la Platja acollí una clínica militar de les Brigades Internacionals nord-americanes i al final de la guerra acollí refugiats procedents del sud d'Espanya, dones, nens, avis que arribaven en vaixell a Sant Feliu de Guíxols. I no sense sustos: «En las primeras horas del día 28, la aviación extranjera bombardeó los hospitales instalados en S'Agaró. Todos los explosivos cayeron dentro de los recintos hospitalarios, causando muertos y heridos.» (La Vanguardia, 3-7-1938).

Davant tanta guerra, destructora de vides i botxí de somnis, deixeu-me citar un text escrit el mateix estiu de 1936, molt poc abans de començar una guerra fratricida que en res millorà el país, ans el contrari: «A S'Agaró no es pot precisar on comença el paisatge i on acaba el cel, car l'atmosfera, contagiada de verd, de blanc, de rosa, de blau,

ofereix vibracions gairebé visuals en la seva joiosa transparència. Les roses a S'Agaró s'obren com petxines i llur aroma es clava dolçament en les sentors marines. Els pins són ací, més que enlloc, senyeres de la Mediterrània i les clares estructures arquitectòniques, tenen la gràcia i la frescor del paisatge amb el qual rimen en un perfecte joc de consonàncies plàstiques. La llum, a S'Agaró, agença tots els paranys del prisma solar i amb aquesta complicitat del sol, la mar fa tot el que pot per dissimular la seva grandesa feréstega, mostrant-se riallera com un jardí. Anònim.» (Revista de S'Agaró, estiu 1936).

S'Agaró, un somni que els dos autors ens han sabut enllaminar. Gràcies a la Fundació Jordi Comas per la Beca instaurada, gràcies a l'ajuntament de Castell d'Aro, Platja d'Aro i S'Agaró per la logística i felicitats als dos autors, Javier Guidi i Sílvia Gómez, per la lloable investigació duta a terme.

Miquel Borrell i Sabater, 17 de desembre de 2020